

Petrželka, Josef

Proč Slunce svítí a hřeje? Proklos: A zase oheň... A zase jiný oheň!

Studia philosophica. 2024, vol. 71, iss. 2, pp. 53-58

ISSN 1803-7445 (print); ISSN 2336-453X (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SPH2024-2-6>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81192>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 16. 01. 2025

Version: 20250113

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Proč Slunce svítí a hřeje? Proklos: A zase oheň... A zase jiný oheň!

Why does the Sun shine and warm? Proclus: And fire again... And again a different fire!

Josef Petrželka

Po významnou část časového rozpětí antické filosofie se rozvíjí specifická větev myšlení, již dnes nazýváme novoplatónismem. Pro desítky myslitelů a autorů tohoto směru bylo nejdůležitějším tématem odhalení a vysvětlení nemateriálního („ideálního“ či „ideového“, tj. metafyzického) základu materiální a vnímatelné skutečnosti kolem nás. Přesto se někteří z nich více či méně věnovali i výkladu této vnímatelné skutečnosti samotné.

Jistě to platí o Proklovi, jednom z nejvýznamnějších novoplatónských myslitelů, jehož působení spadá do 5. st. n. l. Ten, jak to bylo u novoplatóniků obvyklé, psal rozsáhlé a velmi důkladné komentáře k mnoha Platónovým spisům. Naštěstí pro naše téma se dochoval kromě jiných také jeho komentář k Platónovu *Timaiovi*. Především v tomto dialogu jsme hledali Platónovu odpověď na naši otázku,¹ proto můžeme mít oprávněné naděje, že právě v komentáři k tomuto spisu² by mohl i Proklos sestoupit z metafyzických (novo)platónských výšin a věnovat svou pozornost také nedokonalému látkovému světu. V případě potřeby přihlédneme i k dalším spisům. Nyní víme, kde budeme hledat odpovědi, položme si tedy otázku: Proč podle Prokla Slunce svítí a hřeje?

1 Viz první číslo časopisu v r. 2023 (s. 63–72).

2 *Procli Diadochi in Platonis Timaeum commentaria*, 3 vols. DIEHL, Ernestus (ed.). Leipzig: Teubner 1903, 1904, 1906. Dále citováno pod zkratkou *In Tim.*

Slunce svítí, protože – je především ohněm

Už jsme viděli, že pro Platóna byl mnohem významnější sluneční svit než tepelné působení Slunce, a totéž platí i pro Prokla:

In Tim. II 56.10–11

[...] Slunci náleží osvětlovat věci a ne pouze nezatemňovat je [...].³

V této pasáži (56.8–12) je Slunce zmíněno jen jakožto ilustrace významu a působení intelektu v celku kosmu. Předpokládáme-li, že Proklos volí i v ilustraci ten aspekt, který je pro daný objekt jeho hlavní působností, pak nám vychází, že hlavní působností Slunce je právě osvětlovat věci.⁴ Naopak tepelné působení by podle toho nebylo hlavní či nejdůležitější působností Slunce. Je-li tomu tak, musíme se ptát: Jak tedy Slunce tuto svou hlavní působnost realizuje? Jinak řečeno – proč Slunce svítí?

„Veškeré světlo pak pochází z ohně [...],“ tvrdí Proklos (*In Tim. II 17.11*), tedy by to mělo platit i o světle Slunce, a v důsledku by Slunce mělo být ohňové. Přesto není snadné najít jednoznačné explicitní potvrzení této myšlenky. V „našem“ komentáři čteme:

In Tim. II 43.21–23

Celé nebe je převážně z ohně, z hlediska příčinného působení však obsahuje také síly ostatních elementů [...].⁵

V tomto případě si tedy ještě musíme dovodit, že výraz „celé nebe“ zahrnuje i všechna nebeská tělesa včetně Slunce. Toto dovození je zřejmě oprávněné, neboť jej můžeme podpořit také Proklovým básnickým vyjádřením na samém počátku jeho *Hymnu na Héliu* (tj. na boha Slunce):

3 S využitím anglického překladu Dirka Baltzlyho. (PROCLUS. *Commentary on Plato's Timaeus*. Volume 3, Book 3, Part 1, Proclus on the World's Body. Translation Dirk BALTZLY. Cambridge: Cambridge University Press 2007.)

4 Viz také SIORVANES, Lucas. *Proclus: Neo-Platonic Philosophy and Science*. Edinburgh University Press 1996, s. 153.

5 S využitím anglického překladu Dirka Baltzlyho.

Hymni 1.1

Poslyš, králi intelektuálního ohně, Titáne se zlatými otěžemi, poslyš ty, jenž rozdělješ světlo, ó pane, který sám máš klíč ke zdroji podporujícímu život a spouštíš shora bohatý proud harmonie do látkových světů.⁶

Básnické vyjádření „král intelektuálního ohně“⁷ lze chápat tak, že Slunce je složeno z tohoto typu ohně.⁸ Tím můžeme uzavřít otázku po slunečním světle – Slunce i u Prokla svítí jednoduše proto, že je z ohně a že oheň je zdrojem veškerého světla.

Úryvek z hymnu nám dále poskytuje dva podněty, jež by mohly být užitečné při hledání odpovědi na otázku po zdroji tepla. Prvním podnětem je bližší určení slunečního ohně – jestliže existuje oheň „intelektuální“, jistě existují i další ohně. O jaké ohně se asi jedná? A dále – Slunci je také přisouzena funkce zdroje života (zdroje podpory života). Lze za tím snad spatřovat jeho tepelné působení na živé organismy?

Různé ohně

„[...] je mnoho podob ohně,“ píše Proklos (*In Tim. II 17.13*). Jaké podoby ohně Proklos rozlišuje a jakými odlišnostmi?

In Tim. II 43.28–31

Je pak třeba uznat, že onen oheň není totožný s tímto ohněm pod Měsícem, nýbrž onen je božský oheň, napodobenina intelektuálního ohně propletená dohromady se životem; oheň zde je pak vskutku látkový, vzniklý a zničitelný. Tedy čistý oheň je na nebi a tam je oheň jako celek.⁹

Prozatím dostáváme potvrzení existence „intelektuálního“ ohně jakožto podoby odlišné od ohně, který známe z každodenní zkušenosti. A také se naznačují vlastnosti těchto dvou ohňů. Naš běžný oheň zde „pod Měsícem“¹⁰

6 Podle překladu Robberta M. van den Berga. (VAN DEN BERG, Robbert Maarten. *Proclus' hymns: essays, translations, commentary*. Leiden, Boston a Köln: Brill 2001.)

7 πυρός νοερῶ βασιλεὺς – pyros noerú basileus; níže se ještě s tímto ohněm setkáme.

8 Explicitně to tvrdí van den Berg v komentáři k tomuto hymnu (*tamtéž*, s. 152).

9 S využitím anglického překladu Dirka Baltzlyho.

10 Myšleno v zemském prostoru pod dráhou Měsíce jakožto Zemi nejbližšímu tělesu, Země přitom spočívá ve středu kosmu, o čemž jsou antičtí myslitelé až na výjimky pevně přesvědčení.

je látkové či materiální povahy a vzniká a zaniká, onen božský oheň na nebi by se měl právě v těchto ohledech odlišovat, tedy neměl by být materiální a neměl by podstupovat vznikání a zanikání.¹¹

Pro naše tázání je však zajímavější jiná charakteristika:

In Tim. II 44.4

[...] ohni náleží pouze svítivost a tento [tj. oheň na nebi] nepůsobí vznícení [...].¹²

Pokud tento oheň nehoří, asi nás to bude svádět k domněnce, že ani nepálí, a tedy ani nehřeje. Než se pokusíme tuto domněnku prozkoumat, pro úplnost dodejme, že u Prokla se setkáme ještě s jiným, podstatně odlišným druhem ohně, jemuž v novoplatónské hierarchii náleží ještě ontologicky vyšší status:

In Tim. II 8.14-16

Totíž oheň sám o sobě je nesmíšený s ostatními prvky a není vůbec viditelný, nýbrž pouze rozumově uchopitelný [...].

Veškeré světlo sice pochází z ohně, ovšem podle tohoto vyjádření ne každý oheň vydává světlo viditelné očima. Tím se už dostáváme na nemateriální a smyslově nevnímátnou rovinu, jež je v novoplatónském myšlení významnější než rovina smyslům přístupná a materiální. Avšak naše otázky se týkají právě smyslově vnímatelné skutečnosti, proto sestupme opět níže a pokusme se najít odpověď na naši druhou otázku.¹³

11 Ovšem vyjádření, že božský oheň na nebi by měl být napodobeninou „intelektuálního“ ohně (μίμημα τοῦ νοεροῦ πυρός – miméma tú noerú pyros), se zdá být v kontextu předchozích úryvků problematické – může být „král ‚intelektuálního‘ ohně“ zároveň na úrovni napodobeniny „intelektuálního“ ohně? Důkladné vysvětlení této terminologické nejasnosti by zřejmě vyžadovalo komplexní výstup do vyšší Proklovy metafyziky (za upozornění na možná řešení nesnáze děkuji Jakubu Vojtovi). Protože nám však jde spíše o (fyzikální) charakteristiku Slunce a slunečního ohně, není pro nás tento obtížný výstup až tak nezbytný.

12 S využitím anglického překladu Dirka Baltzlyho.

13 Význam nadsmyslové roviny ilustruje i následující výčet různých úrovní či druhů sluncí (STORVANES, L. *Proclus: Neo-Platonic Philosophy and Science...*, s. 242): Božským sluncem má být i samotný nejvyšší novoplatónský princip – Jedno. Následuje intelektivní slunce jakožto tvůrce kosmu. Pak nad-kosmické slunce, jež svítí na úrovni Duše a Přírody a jež je označováno jako Apollón. A teprve na čtvrtém místě bude viditelné Slunce, jež je předmětem našeho tázání.

Odkud se tedy bere teplo?

Vracíme se tedy ke zjištění, že hoření a pálení jsou charakteristiky našeho „pozemského“ ohně,¹⁴ nikoli ohně nebeského, jenž převažuje v kompozici Slunce. Připomeňme si však druhý podnět z *Hymnu na Héliu* – Slunce má být také zdrojem života. Jeho potvrzení a prozaičtější a detailnější vysvětlení se nachází v pozdější pasáži *Komentáře k Tímaiovi*:

In Tim. III 128.30–129.4

[...] všude pak převažuje oheň a celé nebe je charakterizováno jeho silou. Oheň tam nahoře ani nepůsobí vznícení [...], ani nepůsobí zánik něčeho, ani není protikladem vůči zemi, nýbrž září životaplodivým teplem a schopností osvětlovat a čistotou a průzračností.¹⁵

Podle toho má nebeský oheň pozoruhodné vlastnosti: Bezpochyby vydává světlo, nikoli však žár, ale přitom zřejmě světlo samotné obsahuje v jisté míře i teplo, a to v míře, jež odpovídá teplu potřebnému pro plození a život. Nebeskému ohni tedy Proklos přiznává jen „užitečné“ a pozitivní vlastnosti – osvětlování a zahřívání, avšak upírá mu vlastnosti působící destrukci a zánik – hoření, zapalování, spalování. Připustíme-li možnost takové kombinace, a tím odmítneme onu domněnku, k níž jsme byli svedeni výše, můžeme už shrnout odpovědi na naše otázky.

Závěr

Vnímání tepla a světla se nám dostává od nebeského ohně, který se ve shodě s naším běžným pozemským ohněm vyznačuje svítivostí, ale na rozdíl od něj jen mírně hřeje, nepálí a nespaluje věci. Proto může podporovat i vše živé.

Musíme však upozornit, že to platí o nebeském ohni vůbec, jenž převažuje ve složení celého nebe a všech nebeských těles. Z našeho stručného výkladu proto není zcela jasné Proklovo vysvětlení naší každodenní smyslové

14 Viz *tamtéž*.

15 S využitím anglického překladu Dirka Baltzlyho. (PROCLUS. *Commentary on Plato's Timaeus*. Volume 5, Book 4, Proclus on Time and the Stars. Translation Dirk BALTZLY. Cambridge: Cambridge University Press 2013.)

zkušenosti, že původcem světla a tepla je z celého nebe a všech nebeských těles právě jen Slunce. Na druhou stranu jsme viděli Proklovo zdůraznění významu Slunce samotného v jeho *Hymnu na Héliu*, ovšem žánr hymnu nám nedovoluje vyvodit uspokojivé racionálně-fyzikalistické vysvětlení všech detailů, jež by nás zajímaly.¹⁶

S ohledem na zjištění v předchozích textech naší série ještě dodějme, že v duchu platónského myšlení je i pro Prokla mnohem důležitějším tématem sluneční světlo než jeho tepelné působení. A protože zdrojem všeho pozemského a látkového je v rámci každého platónského myšlení nadpozemské, nelátkové a věčné, nemusí se Proklos trápit otázkou vyčerpání slunečního paliva a jeho „výživou“.

PhDr. Josef Petrželka, Ph.D.

Katedra filozofie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita
Arna Nováka 1, 602 00 Brno, Česká republika
josef@phil.muni.cz

- 16 Další podporu pro určení právě Slunce jakožto příčiny světla (v tomto případě jen světla) poskytuje pasáž z *Komentáře k Parmenidovi* (*In Parmenidem* 1043.30–1044.9). Slunce, konkrétně jeho (zdánlivá) dráha je zdrojem světla spíše než ostatní nebeská tělesa. Následně mří Proklova úvaha opět do metafyzických rovin a přes Duši a Ducha nachází poslední příčinu slunečního světla až v samotném Jednu. (Za upozornění na tuto pasáž opět děkuji Jakubu Vojtovi.)

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.